

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Przestrzeń społeczna miasta - dylematy geograficzno-metodologiczne

Author: Jerzy Runge

Citation style: Runge Jerzy. (2017). Przestrzeń społeczna miasta - dylematy geograficzno-metodologiczne. "Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica" (T. 27, (2017), s. 99-109), doi 10.18778/1508-1117.27.07

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jerzy Runge

PRZESTRZEŃ SPOŁECZNA MIASTA – DYLEMATY GEOGRAFICZNO-METODOLOGICZNE

Zarys treści Celem opracowania jest identyfikacja podstawowych kwestii problemowych w badaniach przestrzeni społecznej i pojęć pokrewnych w kontekście współczesnych wyzwań polityki lokalnej i regionalnej. Zainteresowania przestrzenią społeczną wynikają nie tylko z konsekwencji transformacji ustrojowo-gospodarczej, procesu kurczenia się miast, suburbanizacji, ale także z nadal widocznego procesu uspołeczniania geografii. Konieczne stają się poszukiwania nowych koncepcji wyjaśniających złożoność owych procesów, zwłaszcza wobec konieczności rewitalizacji przestrzeni miejskiej. Dlatego szczególną uwagę w artykule poświęcono relacjom między przestrzenią społeczną, publiczną i mieszkaniową.

Słowa kluczowe Przestrzeń społeczna, przestrzeń publiczna, przestrzeń mieszkaniowa, kurczenie się miast, rewitalizacja.

1. Wprowadzenie

Pojęcie przestrzeni – będące według wielu badaczy podstawowym wyróżnikiem geografii jest zarazem pojęciem wieloznacznym, rozpatrywanym także w innych naukach. Podobny problem wiąże się z pojęciem miasta. Połączenie obu pojęć w jedno, jako przestrzeń miasta wymaga zatem – w zależności od przyjętego kontekstu metodologicznego – precyzyjnego zdefiniowania.

Przykładem hierarchicznego uporządkowania pojęcia przestrzeni w geografii może być chociażby propozycja S. Leszczyckiego (1972), proponującego sekwencję: przestrzeń geodezyjna, geograficzna, ekonomiczna oraz środowisko geograficzne i środowisko sztuczne. Przestrzeń geodezyjna – jest utożsamiana przez autora z geoidą opisywaną siatką południków i równoleżników; przestrzeń geograficzna – to zróżnicowana fizycznie, biologicznie i chemicznie powłoka Ziemi; przestrzeń ekonomiczna – to wszystkie te miejsca na Ziemi, w których stale bądź okresowo przebywa człowiek. W zależności od stopnia koncentracji działalności

antropogenicznej człowieka na Ziemi można wyróżnić środowisko geograficzne bądź środowisko sztuczne. Te pierwsze cechuje się względną równowagą form przyrodniczych i antropogenicznych, natomiast to drugie wyraźną dominacją form działalności człowieka (miasta, zespoły miejskie, metropolie).

Z kolei w naukach społecznych przestrzeń traktowana jest jako wytwór społeczny, tj. jako miejsca zajmowane przez ludzi z uwagi na ich zamieszkanie, prowadzoną działalność produkcyjną czy też świadczenie usług (Jałowicki, Szczepański 2002). Tym samym takie rozumienie przestrzeni w socjologii byłoby tożsame z pojęciem przestrzeni ekonomicznej S. Leszczyckiego (1972). Sprawa nie jest jednak tak prosta. Istotną kwestią – obok obecności człowieka i form jego działalności w przestrzeni – jest kontekst znaczeniowy, wartościowanie miejsc, obiektów itp. bądź szerzej świadomość i tożsamość miejsc w przestrzeni. Wówczas przestrzeń przestaje być jedynie sumą miejsc realizacji określonych działań człowieka, jego przemieszczeń, powiązań czy też więzi, stając się przestrzenią społeczną. Jak dowodzi B. Jałowicki (1988), przestrzeń staje się społeczną wtedy, gdy ludzie przywiązują do niej pewne wartości, w toku jej wytwarzania wchodzą w określone stosunki władzy, własności i wymiany. Tym samym przestrzeń społeczna istnieje w świadomości członków grupy społecznej jako terytorium będące w jej posiadaniu. Jest ona zarazem traktowana jako dobro ekonomiczne, społeczne i kulturowe, mające określoną wartość dla jednostki bądź grupy społecznej (Jelonek 2011). Biorąc pod uwagę możliwe relacje człowieka do przestrzeni B. Jałowicki (1988) wyodrębnia: poznawanie przestrzeni, jej użytkowanie, kształtowanie oraz waloryzowanie. Te dwie pierwsze relacje mają charakter bierny, bez zmian struktury przestrzeni. Z kolei pozostałe dwie relacje (czynne) powodują zmiany owej struktury.

Badania przestrzeni społecznej miast wiążą się z tzw. szkołą chicagowską (1915–1939), pierwszymi w socjologii próbami identyfikacji modeli struktury przestrzenno-społecznej miasta. Dorobkiem owych badań są znane, nie tylko poza socjologią, modele struktury społeczno-przestrzennej – koncentryczny, klinowy, mozaikowy. Modele te były w następnych latach wielokrotnie poddawane empirycznej weryfikacji w miastach różnych części świata, jak i budziły dyskusję co do słuszności takiego ujęcia (Czekaj 2007). Do największych słabości zalicza się najczęściej:

- a) dążenie do unifikacji zróżnicowań demograficzno-społecznych w wydzielanych obszarach będących składowymi określonego modelu, podczas gdy skala zróżnicowań w tym zakresie może być diametralnie różna w poszczególnych obszarach częściowych. Dlatego też obok wydzielenia obszarów jednorodnych konieczna jest wiedza na temat skali owych zróżnicowań demograficzno-społecznych;
- b) modele tzw. szkoły chicagowskiej są modelami przestrzenno-strukturalnymi. Istotne dla wydzielanych obszarów są także więzi społeczne – te wewnątrz

obszaru jednorodnego, jak i te skierowane poza ten obszar. Logiczne jest, że te pierwsze powinny być liczniejsze od tych drugich. O ile te pierwsze są odzwierciedleniem więzi rodzinnych i sąsiedzkich, o tyle te drugie wiążą się z rynkiem pracy, miejscami edukacji czy też zaspokajania potrzeb usługowych wyższego rzędu. Identyfikacja takich relacji jest znacznie trudniejsza niż wydzielenie obszarów jednorodnych w oparciu o cechy skalarne. Wynika to z dostępności odpowiedniej statystyki przemieszczeń ludności, która skoncentrowana jest na migracjach stałych związanych z przekroczeniem granicy jednostki administracyjnej, tj. gminy miejskiej lub wiejskiej, dojazdach do pracy oraz nauki. Migracje wewnątrzmijskie stanowiły w Polsce przedmiot bardzo niewielkiej liczby badań (Wrocław, Toruń). Tymczasem wyzwania polityki miejskiej i regionalnej na kolejne lata wymagają informacji o procesach i strukturach społeczno-gospodarczych na poziomie wewnątrzmijskim.

Wraz z przejściem z badań pojedynczego miasta do sytuacji grupy ośrodków – zwłaszcza złożonego systemu osadniczego – sytuacja badawcza komplikuje się nie tylko z uwagi na fakt licznego zbioru jednostek osadniczych. Jak zauważa I. Kantor-Pietraga (2007), w badaniach struktur ludnościowych miast bezpośrednio sąsiedztwo jednostek osadniczych powoduje upodabnianie się szczególnie dużych miast w zakresie różnicowań społeczno-przestrzennych, z wyraźną dominacją modelu mozaikowego (Harris, Ullman 1945). Ponadto „(...) w relacji centrum – otoczenie zachodzą istotne różnicowania przestrzenne. Stwierdzono, że w większym stopniu są różnicowane obszary peryferyjne (...), natomiast centra miast wykazują większą jednolitość w zakresie struktur ludnościowych” (Kantor-Pietraga 2007, s. 98).

Dlatego też, celem niniejszego opracowania jest zasygnalizowanie podstawowych kwestii problemowych w badaniach przestrzeni społecznej i pojęć pokrewnych oraz wskazanie w tym kontekście zadań badawczych wynikających przede wszystkim z potrzeb polityki lokalnej i regionalnej.

2. Przestrzeń społeczna – przestrzeń publiczna – przestrzeń mieszkaniowa

Istotność badawczą problematyki przestrzeni społecznej można także dostrzec w kontekście dwóch pojęć pokrewnych – przestrzeni publicznej oraz przestrzeni mieszkaniowej.

Traktując najogólniej przestrzeń publiczną jako ogólnie dostępną (Maik 2011) można stwierdzić, że przestrzeń publiczna rozpatrywana jest w badaniach geograficznych w trzech ujęciach:

- morfologicznym – czyli badanie wszystkich miejsc, obszarów jednostki osadniczej z punktu widzenia genezy, rozplanowania i ewolucji w długim okresie czasu;

- funkcjonalnym – oznacza badanie roli przestrzeni publicznych z punktu widzenia dominującej działalności;
- społecznym – co oznacza identyfikację roli jaką pełnią przestrzenie publiczne w mieście.

Tym samym pierwsze ujęcie pozwala wyodrębnić składowe przestrzeni społecznej (Jałowiecki 1980), tj. przestrzeń produkcji, konsumpcji, symboliki, wymiany oraz władzy; drugie ujęcie – umożliwia identyfikację typu relacji człowieka z wydzielonymi obszarami funkcjonalnymi (poznawanie, użytkowanie, kształtowanie, waloryzowanie); zaś trzecie ujęcie – pozwala określić nie tylko stopień zaspokojenia potrzeb społecznych, ale również ich znaczenie dla zachowań codziennych i praktyk miejskich (Jałowiecki, Szczepański 2002).

Istotność problematyki przestrzeni publicznej dostrzegalna jest także w socjologii, gdzie na dodatek rozumiana jest dwojako (Maik 2011):

- a) jako arena procesów społecznych – czyli złożona struktura relacji społecznych odbywających się bądź kreowanych w obrębie przestrzeni społecznej (tym samym przestrzeń publiczna jest podtypem przestrzeni społecznej);
- b) jako arena życia codziennego – tj. wszystkie te miejsca, w których obserwujemy różnego rodzaju zdarzenia społeczno-kulturowe (podejście humanistyczne).

Jednocześnie przypisywanie przestrzeni publicznej znaczenia (wartości) powoduje jej utrwalenie w pamięci indywidualnej i zbiorowej, przy czym wartość ta może podlegać zmianom w czasie (Jelonek 2011). Z uwagi na możliwość różnej dostępności przestrzeni publicznej, jej wykorzystanie jako miejsca pełnienia roli przestrzeni społecznej – poprzez kreowanie stosunków władzy, własności i wymiany (Jałowiecki 1988) – może wykazywać formę szerokiego spektrum możliwości, od obszarów w pełni dostępnych dla użytkowników, przez występowanie ograniczeń (najczęściej czasowych), po obszary niedostępne dla pewnych grup osób.

Przestrzeń mieszkaniowa stanowi trzeci rozpatrywany tutaj typ przestrzeni, paradoksalnie nie brany indywidualnie pod uwagę przez B. Jałowieckiego (1988) w typologii przestrzeni społecznej. Autor włączył te obszary funkcjonalne, wraz z terenami rekreacyjnymi, do przestrzeni konsumpcji. Tymczasem przestrzeń mieszkaniowa stanowi często dominujący ilościowo, jak i funkcjonalnie obszar w przestrzeni społecznej miasta, cechując się na dodatek historyczną zmiennością relacji człowieka do tego typu przestrzeni społecznej. Zakładamy, że zasadniczymi, historycznymi etapami kształtowania się przestrzeni mieszkaniowej są:

- a) przestrzeń mieszkaniowa okresu feudalnego, przedindustrialnego, z dominującą wówczas jednością miejsca zamieszkania i pracy nie tylko w obszarach wiejskich;
- b) przyzakładowe osiedla robotnicze wczesnego kapitalizmu;
- c) mieszczańska zabudowa mieszkaniowa końca XIX i początku XX wieku;

- d) spółdzielcze osiedla blokowe lat powojennych;
- e) developerskie budownictwo mieszkaniowe po transformacji ustrojowej (Runge 2015).

Każdy kolejny etap powodował kreowanie nieco odmiennych relacji między człowiekiem a ową nową przestrzenią mieszkaniową (Jałowiecki 1988; Jałowiecki, Szczepański 2002; Runge 2015). I tak, dla okresu feudalnego – umownie przed 1800 rokiem, charakterystyczne jest kształtowanie i użytkowanie owej przestrzeni. Względy praktyczne, wynikające z funkcjonowania gospodarstwa rolnego, czy też potrzeb życiowych mieszkańca niewielkich na ogół wówczas miejscowości, powodowały w miarę jednorodne warunki i jakość życia. Dopiero rewolucja przemysłowa uruchomiła ciąg wydarzeń zmierzających do dynamicznego wzrostu gospodarczego, pojawienia się nowych, nieznanych dotąd form działalności, rodzących zarazem nowe formy silnie różnicujących się struktur przestrzennych, organizacyjnych. Obok względnie trwałych obiektów znanej do tej pory przestrzeni mieszkaniowej ujawniają się formy w założeniach tymczasowe, homogeniczne pod względem struktury jej użytkowników. Obok ich kształtowania i użytkowania pojawia się dodatkowa relacja – poznawania, oznaczająca konieczność „oswojenia się” użytkowników z przestrzenią zorganizowaną co do życia mieszkańców w tego typu osiedlu. Wraz z rozwojem gospodarczym, wzrostem zaludnienia miasta wypełniają swoją przestrzeń różnymi formami zagospodarowania. Na przełomie XIX i XX wieku ośrodki miejskie utrwalają swoje wewnętrzniejskie zróżnicowania społeczno-przestrzenne, a tym samym wizerunek śródmiejskiej przestrzeni mieszkaniowej jako przyciągającej coraz bardziej funkcje poza mieszkaniowe. Tym samym obok kształtowania i użytkowania owej przestrzeni miasta, ważne staje się jej waloryzowanie. Powojenna konieczność zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych w miarę prostą, standaryzowaną technologią budowlaną doprowadza do pojawienia się w przestrzeni miast osiedli blokowych. Miały one w koncepcjach planistycznych pomóc spełniać nadzieje oczekujących na własne mieszkania, zwłaszcza w tych ośrodkach miejskich, w których funkcja ta miała być dominującą (miasta sypialnie). Typizacja technologiczna, ale w wielu przypadkach także jednorodność mieszkańców (demograficzna – roczniki powojennego wyżu demograficznego; społeczna – pracownicy określonych branż i zakładów pracy jako dominująca grupa zasiedlająca osiedla; jak również różne pochodzenie terytorialne) powodowało, że była to przestrzeń przede wszystkim nowo kształtowana i użytkowana. W sytuacji słabości infrastruktury społecznej, funkcji handlowo-usługowej, potrzeby w tym względzie realizowano poza osiedlem, zwłaszcza w centrach miast, do których dojeżdżano do pracy. Transformacja ustrojowa m.in. uwypukliła wśród części mieszkańców miast potrzebę zamieszkania poza nim lub na granicy miasta i otaczających terenów wiejskich. Ta nowo kształtowana i użytkowana strefa suburbiów wiąże się też z potrzebą poznania i doceniania walorów przyrodniczych, a zatem wynika z waloryzowania przestrzeni

pod względem miejsca zamieszkania. Jednocześnie zmianie ulegają zachowania mieszkańców miasta w zakresie uczestnictwa w różnych formach aktywności społeczno-kulturowej w dotychczasowych miejscach zamieszkania, jak i w nowych miejscach (suburbiach). Jak zauważa J. Kotus (2006) możliwe są tu cztery sytuacje:

- a) sąsiedzki konformizm – uczestnictwo w życiu sąsiedzkim i wycofanie z życia zbiorowego;
- b) miejskie wycofanie – wycofanie z życia sąsiedzkiego i z życia zbiorowego;
- c) miejski rytualizm – uczestnictwo w życiu sąsiedzkim i zbiorowym;
- d) miejska innowacja – wycofanie z życia sąsiedzkiego i uczestnictwo w życiu zbiorowym.

3. Relacja przestrzeń społeczna a przestrzeń mieszkaniowa miasta w świetle współczesnych tendencji urbanizacyjnych – próba uogólnienia

Zarysowane tutaj jedynie krótko kwestie terminologiczne wskazują na wieloaspektową współzależność sfery materialnej i społecznej miasta (Murdie 1969) dowodząc, że wraz z pojawianiem się kolejnych faz rozwojowych miasta, relacje między człowiekiem a przestrzenią tworzą coraz bardziej złożone formy. Przejście z feudalizmu do wczesnego kapitalizmu zdywersyfikowało przestrzeń ekonomiczną, tworząc różne typy miejscowości w zależności od rozwijającej się nowej funkcji – funkcji przemysłowej. Z jednej strony były to miejscowości ze względną równowagą formowania się przestrzeni gospodarczej i społecznej, zaś z drugiej strony miejscowości z silną dominacją przemysłu, gdzie przestrzeń mieszkaniowa przybierała często postać przyzakładowych osiedli mieszkaniowych. Nasilająca się dywersyfikacja przestrzeni tworzyła różne formy fragmentacji funkcjonalnej, odbiegającej zdecydowanie od idei uporządkowanego miasta z wcześniejszej historii osadnictwa. O ile funkcja przemysłowa stanowiła pierwszy tak znaczący ilościowo i jakościowo etap różnicowania się przestrzeni miejskiej, o tyle drugim jakościowo nowym jej etapem są powojenne zmiany urbanizacyjne – najpierw realizacje wielkopłytowego budownictwa mieszkaniowego, zaś później proces suburbanizacji.

Budownictwo spółdzielcze – tak charakterystyczne dla wielu miast – przyczyniło się do wieloaspektowego wzrostu znaczenia przestrzeni społecznej. Idea deglomeracji, budowy miast satelitarnych o dominującej funkcji mieszkaniowej, czy też lokalizacje osiedli tego typu w obszarach dynamicznego rozwoju przemysłu (nowe ośrodki i okręgi przemysłowe lat 60. i 70. XX w.), pozwoliły w wielu przypadkach na wykonanie swoistego eksperymentu społecznego, tj. kreowania od podstaw struktury społecznej – a w niej wielopoziomowych relacji między osobami, grupami osób, instytucjami – na stosunkowo niewielkim obszarze (Jałowiecki 1988). Co ważniejsze, więzi te formowane były między osobami

do tej pory mieszkającymi w różnych miejscach, a zatem kształtowanie świadomości i tożsamości z nowym miejscem formowało się od podstaw. W aspekcie przestrzennym spółdzielcze budownictwo mieszkaniowe miało być instrumentem kreowania ładu przestrzennego, harmonijnej organizacji przestrzeni, a jednocześnie poprzez konkretne lokalizacje wzmacniało fragmentację funkcjonalną miasta, nasilając tym samym różnice między rzeczywistością powojenną a dotychczasowymi przemianami miast. Tym samym osłabieniu ulegała moc wyjaśniająca modeli struktur społeczno-przestrzennych miast (Krzysztofik, Runge 2010).

O ile dotychczasowe etapy kształtowania się przestrzeni społecznej (mieszkaniowej) odnoszą się do terytorium miasta, o tyle suburbanizacja jest kolejną nową jakością, tym razem powodującą kształtowanie się relacji między miastem a jego otoczeniem. Istota zmian to nie tylko formowanie się więzi w myśl modelu J. Kotusa (2006), ale także szersze zmiany przestrzeni społecznej, publicznej czy też mieszkaniowej. O ile wcześniejsze etapy zmian można uznać za rozwojowe, prowadzące do wzrostu złożoności przestrzeni, o tyle suburbanizacja jest tendencją regresyjną, prowadzącą do depopulacji zwłaszcza obszaru centralnego miasta na rzecz suburbiów. Szczególnie w złożonych systemach osadniczych, pojawienie się w sąsiedztwie bardziej dynamicznych, rozwojowych obszarów powoduje przestrzenne przesunięcia aktywności gospodarczych i społecznych, czego dowody znajdujemy w strukturze przestrzennej, w morfologii zabudowy, która jest bardziej inercyjna w stosunku do procesów ludnościowych. Historyczne dowody tego typu zmian znajdujemy chociażby w Chorzowie (dzielnica Chorzów Stary), w Sosnowcu (dzielnica Modrzejów) czy też w Tychach (dzielnica Stare Tychy). Obok zabudowy pochodzącej jeszcze z XIX wieku, tuż obok mamy do czynienia z przestrzenią mieszkaniową wyraźnie późniejszą. Dotychczasowe przestrzenie centralne na skutek rozwoju ludnościowego, jak i inkorporacji terytorialnych straciły na znaczeniu na rzecz innych rejonów obecnego miasta. Przykładowo, w Chorzowie mamy do czynienia aż z trzema obszarami centralnymi. Pierwszy, najwcześniejszy to wspomniany już Chorzów Stary z Placem Jana pełniącym rolę rynku aż do połowy XIX wieku. Dynamiczny rozwój hutnictwa i górnictwa w sąsiedniej Królewskiej Hucie, a następnie uzyskanie przez nią praw miejskich doprowadziło do ukształtowania się ul. Wolności jako przestrzeni centralnej nowego wówczas miasta, degradując tym samym Chorzów Stary. Kolejna, trzecia faza zmian to międzywojenny rozwój południowej części dzisiejszego Chorzowa, gdzie lokalizacji kolejnej huty towarzyszyły – rozwój zaludnienia, inkorporacje terytorialne, jak i rozpoczęcie prac urbanistycznych nad uformowaniem przestrzeni centralnej. Wybuch II wojny światowej zahamował dalszy tok działań w tym względzie. Szersza analiza zgodności procesów rozwojowych struktury przestrzennej miasta z kształtowaniem się przestrzeni społecznej wskazuje na występowanie pięciu typów. Już wstępne badania ujawniają występowanie pięciu typów zachowań między nimi (Runge, Runge 2015). Są to:

- a) względnie zrównoważony proces kształtowania się struktury przestrzennej, jak i społecznej (m.in. Pyskowice, Toszek, Tarnowskie Góry);
- b) przestrzeń społeczna kształtowana w monocentrycznym, silnie zmieniającym się terytorialnie ośrodku miejskim (Gliwice);
- c) zróżnicowana terytorialnie przestrzeń społeczna formowana w policentrycznym ośrodku miejskim (Sosnowiec);
- d) przestrzeń społeczna w ośrodku z przesuwającą się przestrzenią centralną (Chorzów);
- e) dynamicznie formowana przestrzeń społeczna w ośrodku bez przestrzeni centralnej (Tychy).

Jak już wcześniej sygnalizowano, pojęcie przestrzeni społecznej należy rozpatrywać jednocześnie skalarnie i wertykalnie. Z jednej strony występuje tu fizyczna oraz znaczeniowa przestrzeń, zaś z drugiej strony ujawniają się różnego typu relacje społeczne. Skalarne podejście do przestrzeni społecznej oznacza, że interesuje nas terytorialne uporządkowanie struktur i procesów ludnościowych, których konceptualizacją są modele tzw. szkoły chicagowskiej. Odnotowane od początku XX w. przez kolejne lata procesy urbanizacyjne dowodzą, że praktycznie model wieloośrodkowy jest najbardziej zbliżony do współczesnych realiów struktury przestrzeni miejskiej, zwłaszcza w przypadku złożonych systemów osadniczych (Czekaj 2007; Kantor-Pietraga 2007). Policentryczność strukturalno-funkcjonalna, jak i społeczno-ekonomiczna powodują silną fragmentację przestrzeni owych systemów osadniczych zarówno na poziomie wewnątrzmijskim, jak i między-mijskim.

Z kolei wektorowy charakter przestrzeni społecznej uzewnętrzniony jest przez przemieszczenia i więzi. Te pierwsze odpowiadają migracjom, dojazdom do pracy, czy też przemieszczeniom socjalno-bytowym (wyjazdy na zakupy, do placówek usługowych itp.), zaś te drugie odzwierciedlają indywidualne oraz grupowe relacje rodzinne, towarzyskie oraz relacje podległości zawodowej w miejscach pracy wraz z relacjami między instytucjami.

4. Podsumowanie

Zarysowane tutaj jedynie problemy badania przestrzeni społecznej w geografii, pozwalają na sformułowanie kilku uwag uogólniających:

1. Pomimo przeprowadzonego jeszcze w latach 70. XX w. procesu uspołecznienia geografii, istotność kwestii społecznych nie tylko nie maleje, ale chociażby wraz z transformacją ustrojowo-gospodarczą, globalizacją, II przejściem demograficznym, kurczeniem się miast czy procesem suburbanizacji nabiera coraz większego znaczenia (Runge, Kantor-Pietraga, Krzysztofik, Runge 2014). Podmiotowa rola człowieka w przestrzeni

miasta, regionu wynika nie tylko z możliwości jego działań antropogenicznych, ale również z faktu, że punktem wyjścia wszelkich działań człowieka w przestrzeni jest realizacja jego różnorodnych potrzeb – od podstawowych po wyspecjalizowane.

2. Wnikliwa analiza nie tylko dotychczasowych konceptualizacji przestrzeni społecznej (nie tylko w wykonaniu socjologów) wskazuje na słabości klasycznych teorii i modeli, utrudniających badanie współczesnych procesów i struktur społecznych zwłaszcza w złożonych układach osadniczych (Runge 2009).
3. Odwoływanie się do dorobku tzw. szkoły chicagowskiej jest współcześnie niewystarczające, by czasoprzestrzennie syntetyzować obserwowane zmiany społeczności lokalnych/regionalnych, a dokonujące się także na różnych poziomach hierarchicznych (przestrzeń osiedla, dzielnicy, miasta, zespołu miejskiego i jego otoczenia, regionu). Brak wystarczającej statystyki publicznej, trudności badań terenowych, preferencje tematyczne, wyraźna supremacja badań socjologicznych przy niedostatku geograficznych prób konceptualizacji przestrzeni społecznej, to tylko niektóre cechy prowadzonych badań.
4. Kwestia przestrzeni społecznej wraz z towarzyszącymi jej zagadnieniami przestrzeni publicznej i mieszkaniowej są ważne chociażby w kontekście programów rewitalizacji i gentryfikacji obszarów miejskich, formułowania założeń rozwojowych w kontekście procesu kurczenia się miast, czy też w warunkach starzenia demograficznego. Tym samym analiza zmian struktury przestrzeni społecznej obszaru powinna być istotną składową polityki miejskiej i regionalnej.

LITERATURA

- Czekaj K., 2007, *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej percepcja w Polsce*, Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice.
- Harris Ch.D., Ullman E.L., 1945, *The nature of cities*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, 242, s. 7–17.
- Jałowiecki B., 1980, *Człowiek w przestrzeni miasta*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Jałowiecki B., 1988, *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Jałowiecki B., Szczepański M.S., 2002, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jelonek A., 2011, *Przestrzeń publiczna miasta jako obszar penetracji turystycznej*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta*, XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 35–40.
- Kantor-Pietraga I., 2007, *Zróźnicowanie przestrzenne struktur demograficznych w miastach województwa katowickiego w latach 1978–1988*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kotus J., 2005, *Spoleczne dylematy w przestrzeni miejskiej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

- Kotus J., 2006, *Pomiędzy nowym a starym wymiarem obszarów życia sąsiedzkiego w dużym mieście*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Nowe przestrzenie w miastach, ich organizacja i funkcje*, XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 321–333.
- Krzysztofik R., Runge J., 2010, *Tendencje lokalizacyjne budownictwa mieszkaniowego w miastach konurbacji katowickiej po 1945 roku a model urbanizacji*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Osiedla blokowe w strukturze przestrzennej miast*, XXIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 37–49.
- Leszczycki S., 1972, *Pojęcie czynnika przestrzeni i jego rola we współczesnej gospodarce*, [w:] Secomski K. (red.), *Elementy teorii planowania przestrzennego*, PWN, Warszawa, s. 31–48.
- Maik W., 2011, *Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Przestrzeń publiczna miast*, XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 9–14.
- Murdie R.A., 1969, *Factorial Ecology of Metropolitan Toronto, 1951-1961: An Essey on the Social Geography of the city* University of Chicago, Department of Geography, Research Paper, 116.
- Runge J., 2009, *Katowice Region in the Light of the Selected Conceptions of Social-Economic Transformation*, „Bulletin of Geography”, 11/2011, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń, s. 31–48.
- Runge J., 2015, *Problemy wzrostu i rozwoju złożonych układów osadniczych*, „Studia Miejskie”, 20, Opole, s. 9–21.
- Runge J., Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., Runge A., 2014, *Model urbanizacji złożonych układów osadniczych w świetle procesu kurczenia się miast – próba analizy krytycznej*, [w:] Stryjakiewicz T. (red.), *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 115–125.
- Runge A., Runge J., 2015, *Modele przestrzeni społecznej złożonych układów osadniczych (wybrane aspekty teoretyczno-empiryczne)*, [w:] Soja M., Zborowski A. (red.), *Miasto w badaniach geografów*, Wydawnictwo Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 207–226.

SOCIAL SPACE OF A TOWN – GEOGRAPHICAL AND METHODOLOGICAL DILEMMAS

Abstract The problems of social space research in geography, which are outlined here, enable to make a few general remarks:

Firstly, despite the process of socialization of geography, carried out as early as in the 1970s, the importance of social issues has not decreased, but even with the political-economic transformation, globalization, the second demographic transition, shrinking of cities and the process of suburbanization, has become more important. The subjective role of man in an urban space city or a region results not only from the ability to carry on anthropogenic activities, but also from the fact that the origin of all human activities in the space is the will to satisfy various needs – from basic to specialized ones;

Secondly, thorough analyses of the current conceptualizations of the social space (not only the ones carried out by sociologists) indicate weaknesses of classical theories and models, restraining studies of contemporary social structures and processes especially in complex settlement systems (Runge 2009);

Thirdly, referring to achievements of the so-called Chicago School is currently insufficient to carry out space-time synthesis of the observed changes of local/regional societies which take place also at different hierarchical levels (the space of a residential area, its neighbourhood, the city, the conurbation and its surroundings, the region). The lack of sufficient public statistics, difficulties in field studies, thematic preferences, significant dominance of sociological research and the dearth of geographical attempts to conceptualize the social space are only few features of the carried on studies;

And fourthly, the problem of the social space with the accompanying issues of the public and housing space are important even in the context of revitalization programmes and gentrification of urban areas, setting goals of development in the context of cities shrinking, or in conditions of demographic ageing. Thus, the analysis of changes in the social structure of the area should be an essential component of an urban and regional policy.

Keywords Social space, public space, residential space, shrinking of cities, revitalization.

Prof. zw. dr hab. Jerzy Runge
Katedra Geografii Ekonomicznej
Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: jerzy.runge@us.edu.pl